

რომანოზ მელოდოსი და ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის ერთ-ერთი უძველესი ნიმუში

ლელა ხაჩიძე

ასოცირებული პროფესორი, თსუ

რეზიუმე: ნაშრომში განხილულია ძველი ქართული თარგმანი მცირე ფორმის საგალობლისა – „ადამის გოდება“ („დაკარგული სამოთხე“), რომელიც მიჩნეულია ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის ერთ-ერთ უძველეს ნიმუშად. ბიზანტინოლოგიაში გავრცელებული აზრით, ეს საგალობელი რომანოზ მელოდოსის მოღვაწეობის წინა პერიოდისეულადაა მიჩნეული. ძველი ქართული წყაროების მოწმობით, ამ საგალობლის ავტორია ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის მამამთავარი – რომანოზ მელოდოსი.

საკვანძო სიტყვები: *რომანოზ მელოდოსი, კონტაკიონი „დაკარგული სამოთხე“, ქართული ჰიმნოგრაფია.*

ჰიმნოგრაფიის ისტორიაში რომანოზ მელოდოსს გამორჩეული ადგილი უჭირავს. ის ითვლება ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის მამამთავრად, რომლის შემოქმედებამ უდიდესი გავლენა მოახდინა შუა საუკუნეების ქრისტიანული პოეზიის განვითარებაზე. რომანოზ მელოდოსის ცხოვრებასა და შემოქმედებას მიეძღვნა მრავალი პუბლიკაცია და გამოკვლევა.

ჯერ კიდევ 1903 წელს ცნობილი ბიზანტოლოგი-კ. კრუმბახერი წერდა: „რომანოზი, შესაძლოა, ყველაზე დიდი პოეტი აღმოჩნდეს მომავალში“ [8, s. 336]. შემდგომმა კვლევამ დაადასტურა დიდი მეცნიერის ეს ვარაუდი. რომანოზ მელოდოსის შემოქმედების მკვლევარების-პ. მასისა და ს. ტრიპანისის შეფასებით: „ის მართლაც ყველაზე დიდი ქრისტიანი პოეტი“ [12, გვ. 3].

რომანოზს მოღვაწეობა მოუხდა სამი იმპერატორის – ანასტასი I-ის, იუსტინე I-ის და იუსტინიანე დიდის პერიოდში. როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია მითითებული,

მის შემოქმედებაში ასახულია იმ ეპოქისათვის დამახასიათებელი მწვავე დოგმატურ-პოლემიკური პრობლემები [19, გვ. 177-178].

რომანოზის სახელს უკავშირდება ახალი პოეტური ფორმის – *კონტაკიონის* შემოტანა და დამკვიდრება ბიზანტიურ ჰიმნოგრაფიაში.

კონტაკიონი შეიცავს 18-დან 30-მდე ან ზოგჯერ მეტ ტროპარს, რომლებიც სტრუქტურულად ერთმანეთის მსგავსია. ტროპარი შედგება სხვადასხვა რაოდენობის (3-დან 30-მდე) სტრიქონისგან. იგი იწყება მოკლე ტროპარით, რომელიც მეტრულად დამოუკიდებელია მისგან. ესაა ე. წ. *პროომიონი* ან *კუკულიონი* – ერთგვარი შესავალი, რომელშიც გადმოცემულია საგალობლის შექმნის მიზანი. ყოველ ტროპარს აქვს რეფრენი. *კონტაკიონი*, როგორც წესი, შეიცავს სხვადასხვა ტიპის აკროსტიქს [9].

რომანოზს შეუქმნია 1000-ზე მეტი საგალობელი. აქედან ჩვენამდე მოღწეული 89 (სრული ან ფრაგმენტული სახით), მათგან 79-ს ავტორის სახელი აკროსტიქში აქვს აღბეჭდილი [5, გვ. 20].

რომანოზის შემოქმედება, როგორც ჩანს, ადრევე ითარგმნა ქართულად. ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში განხილულია მისი შემოქმედების ცალკეული საკითხები. ამის მიუხედავად, რომანოზ მელოდოსის საგალობლების ქართული თარგმანები დღემდე სრულად გამოვლენილი და შესწავლილი არ არის.

როგორც კვლევამ გვიჩვენა, რომანოზის მიერ შემოღებული პოეტური ფორმის (*კონტაკიონი* ანუ *იბაკონი*) ტიპის საგალობლები ქართულ ჰიმნოგრაფიაში უკვე VII ს-დან ჩნდება. უძველეს ლიტურგიკულ-ჰიმნოგრაფიულ კრებულში – *იერუსალიმის ლექციონარში* ავტორის სახელწაუწერლად შესული იბაკონი გვხვდება არქაულ ლიტურგიკულ განგებაზე-ვნების შვიდეულში [3]. ამავე ტიპის საგალობლები სახელწაუწერლადაა შესული ახალი ტიპის იადგარებსა [15] და Sin-5 (1052 წ.)/Sin-75 (XI ს.) ხელნაწერებში.

რომანოზ მელოდოსის შემოქმედების და მისი საგალობლების ქართული თარგმანების შესწავლისათვის განსაკუთრებულ მნიშვნელობის აღმოჩნდა უნივერსალური ლიტურგიკულ-ჰიმნოგრაფიული კრებული *მარხვანი*, რომელიც შედგენილია საქართველოს გამორჩეული მოღვაწისა და მთარგმნელის, საქართველოსა და საბერძნეთის ეკლესიების წმინდანის-გიორგი მთაწმინდელის (ათონელის) მიერ XI ს-ის შუა წლებში. ეს ხელნაწერი – Paris. Georgica 5, რომელიც ავტოგრაფული მნიშვნელობის მქონეა, დაცულია პარიზის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში [10, გვ. 59-74].

ამ ხელნაწერისათვის, როგორც გიორგი ათონელის შემოქმედებისათვის საერთოდ, დამახასიათებელია დიდი სიზუსტე საგალობლებისათვის ავტორების მითითებასა და მათი პირვანდელი სახით აღდგენაში. უზარმაზარ ჰიმნოგრაფიულ რეპერტუარში, ხელნაწერთა დიდი რაოდენობისა და ჩვენებების პირობებში, დროთა განმავლობაში დაკარგული და დავიწყებული ავტორების გამოსავლენად გაწეული დიდი შრომა გიორგი მთაწმინდელის მოღვაწეობის ერთ-ერთი უმთავრესი თავისებურებაა. ამისი არაერთი მაგალითი გამოავლინა მის მიერ შედგენილი *თუნის* და *მარხვანის* შესწავლამ [10, გვ. 69-72; 2, გვ. 18].

მის მიერ შედგენილ *მარხვანში* ხშირად ავტორები მითითებულია არა მხოლოდ კონკრეტულ საგალობლებთან, არამედ კომპილაციური საგალობლების ცალკეულ მონაკვეთებთანაც. ამის საშუალებას მას აძლევდა, ერთი მხრივ, ძველი ქართული თარგმანების, მეორე მხრივ, მისი თანამედროვე ბერძნული წყაროების სრულყოფილი ცოდნა.

გიორგი მთაწმინდელის რედაქციის *მარხვანი* გაცილებით ვრცელია, ვიდრე მისი თანამედროვე ბერძნული *ტრიოდოიონები*. ბერძნული და სლავური *მარხვანების* არსებულ პუბლიკაციებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილ ბერძნულ-სლავურ ხელნაწერებთან შედარება ცხადყოფს, რომ ესაა უნიკალური კრებული, რომელსაც ანალოგი არ ჰქონდა საბერძნეთსა და საქართველოში. ამას ადასტურებს თავად გიორგი მთაწმინდელის ანდერძები, რომლებითაც ნათელი ხდება მისი მთარგმნელობითი მუშაობის პრინციპები, სტილი და მეთოდოლოგია. მოვიტანთ ერთ-ერთ ანდერძს: „ვინაფთგან კულა სახიერებამან ღმრთისამან ღირსმყო მე, გლახაკი გიორგი ხუცეს-მონაზონი, მარხვათა და ზატიკთა სრულებით თარგმნად და წიგნი შეჰმზადა, განმანათლებელი კათოლიკე ეკლესიისად, რომელ ჭეშმარიტად სწორი ამისი არცა ბერძენთა თანადა იპოვების, არცა ქართველთა, მაშა შეუძლებელ იყო ჩუენგან ნაკლულევენების რაღსმე დატეობად ...“

გიორგი ათონელის რედაქციის *მარხვანში*, ავტორებზე მითითებებით, დაცულია 14 ბიზანტიელი ჰიმნოგრაფის მრავალრიცხოვანი საგალობლები [10, გვ. 72-73], მათ შორისაა რომანოზ მელოდოსი.

Paris-5 ხელნაწერში დაცულ გიორგი მთაწმინდელის რედაქციის *მარხვანში* რომანოზის სახელით შესული აღმოჩნდა 9 მცირე ფორმის საგალობელი. ყველა მათგანთან მიწერილია *იბაკონი*. რომანოზის *იბაკონი* დადებულია შემდეგ დღეებზე:

ყველიერის კვირიაკე, პირველი პარასკევი, მეოთხე ხუთშაბათი, დიდი ორშაბათი, დიდი სამშაბათი, დიდი ოთხშაბათი, დიდი ხუთშაბათი, დიდი პარასკევი და დიდი შაბათი. გიორგი ათონელის მუშაობის წესის თანახმად, ყველა მათგანის დასაწყისთან მიწერილია ავტორი.

წარმოვადგენთ ამ საგალობელთა ნუსხას Paris-5 ხელნაწერის მიხედვით:

1. ყველიერისა კვირიაკესა. ადამის ექსორიობაჲ. იბაკონი. ჳმაჲ დ გუერდი. არა დააკლდისავ[ე]. - უსწავლელთა მასწავლელო...“ 42r
2. პირველი პარასკევი. იბაკონი. ჳმაჲ დ გუერდი. არა დააკლდი... ტექსტი ძალიან დაზიანებულია. 57r*
3. მეოთხესა ხუთშაბათსა. მწუხრი. ჳმაჲ დ. ედემნი. - რომელი აჰმალდი ჯუარსა ზედა...“ 110v-111r
4. დიდსა ორშაბათსა. იბაკონი. [ჳმაჲ] დ გუერდი. არა დააკლდი. - სადუმლოთა ვნებათა შენტა მგალობელნი, ქრისტე...“ 191r
5. დიდსა სამშაბათსა. იბაკონი. [ჳმაჲ] დ გუერდი. ედემთანი. - მესმა რაჲ იგავი იგი საღმრთოდ ...“ 195v
6. დიდსა ოთხშაბათსა. იბაკონი. ჳმაჲ გ გუერდი. მჯდომარე. - ქრისტე, რომელმან ცრემლნი მეძავისანი...” 198 r
7. დიდსა ხუთშაბათსა. იბაკონი. [ჳმაჲ] გ გუერდი. არა დააკლდისა. - მიიღო პური ჳელითა...“ 202r
8. დიდსა პარასკევსა. იბაკონი. ჳმაჲ დ გუერდი. ედემთა ზედა. - იხილა რაჲ გლოვად ქალწულისაჲ...“ 207 r
9. დიდსა შაბათსა. იბაკონი. ჳმაჲ გ გუერდი. მჯდომარენი. - რომელმან დაჰჳმნა უფსკრულნი, მკუდრად იხილვების...“ 208v

გიორგი მთაწმინდელის რედაქციის *მარხვანში* დაცული ამ საგალობლების შედარებამ წინადროინდელ ქართულ ხელნაწერებთან ნათელყო, რომ ზოგიერთი მათგანი გვხვდება წინადროინდელ ქართულ კრებულებშიც, ოღონდ განსხვავებული თარგმანით: ასე მაგ. გიორგი მთაწმინდელის *მარხვანში* მეოთხე ხუთშაბათს დადებულია *იბაკონი*, რომელიც განსხვავებულია წინადროინდელ – კერძოდ, Sin-5 (1052წ.)¹ ხელნაწერში დაცული თარგმანისაგან. Sin-5 ხელნაწერში საგალობელი ავტორწაუწერლადაა შესული. უცნობია მისი მთარგმნელის ვინაობა.

მოვიტანთ ამ საგალობლის I ტროპარის ქართულ თარგმანებს Paris-5 და Sin-5 ხელნაწერების მიხედვით:

¹ Sin-5 ასახავს გიორგი ათონელის წინადროინდელ – X ს-ის გასულისა ან XI ს-ის დასაწყისის ტრადიციას.

Paris-5
რომელი აჰმაჰლდი ჯუარსა
ზედა,
წყალობითა შენითა
თანამკვდრითურთ დაიცევ
სოფელი,
რომელსა ზედა წოდებულ არს
სახელი შენი, უფალო,
და მოანიჭე
მშვედობად ქალაქთა და დაბათა
და უდაბნოთა და შეჭურენ
ჯუარითა შენითა და მოჰმადლე
მეფესა
ძლევაჲ მტერთა მიმართ მეფესა
ჩუენსა მორწმუნესა
და საძლეველ მტერთა და
საჭურველ მშვედობისა ექმენინ
ცხოველსმყოფელი
ჯუარი შენი ძლიერი
და ერი და ეკლესიაჲ შენი
დაიფარენ, მხოლოო,
რომელსა გაქუს დიდი წყალობაჲ.

Sin-5
რომელი აჰმაჰლდი ჯუარსა ზედა
ნებსით თვისით,
წყალობითა შენითა დაიცევ
სოფელი თანამკვდრითურთ,
რომელსა ზედა წოდებულ არს
სახელი წმიდა შენი,
მეუფეო, მოჰმადლე მშვედობად
ქალაქთა, უდაბნოთა და დაბათა,
შეჭურენ ჯუარითა შენითა
მოანიჭე ძლევაჲ მტერთა მიმართ
მორწმუნესა საჭურველ
მშვედობისა და საძლეველ მტერთა
ექმენ
ცხოველსმყოფელი ჯუარი შენი
და ერი შენი დაიცევ,
მხოლოო, რომელსა გაქუს დიდი
წყალობაჲ

როგორც ჩანს, გიორგი მთაწმინდელი იცნობს, ითვა-
ლისწინებს და აზუსტებს წინადროინდელ თარგმანს. მას
ცვლილება შეაქვს მეტრული საზომშიც, რამაც, შესაძლოა, გა-
ნაპირობა კიდევ ტექსტოლოგიური სხვაობა.

ანალოგიური მდგომარეობაა რომანოზის სხვა საგა-
ლობლებთან დაკავშირებითაც.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ გიორგი
ათონელის რედაქციის *მარხვანში* შესული რომანოზის *იბაკო-
ნების* ქართული თარგმანები თავად გიორგი მთაწმინდელს
ეკუთვნის. როგორც ჩანს, სწორედ მის სახელს უკავშირდება
რომანოზ მელოდოსის საგალობლების სისტემატურად შე-
მოტანა ქართულ *მარხვანში*.

ყურადღებას იმსახურებს Paris-5-ში შესული რომა-
ნოზის ამ საგალობლების სტრუქტურა. სამეცნიერო ლიტერა-
ტურაში აღნიშნულია, რომ დროთა განმავლობაში მიმდი-
ნარეობდა *კონტაკიონების* მოცულობის შემცირება. ამის მაგა-
ლითია *პატმოსის კონტაკარიონი*, რომელიც ერთ-ერთი უძ-
ველესი და გამორჩეული მნიშვნელობის მქონე ხელნაწერია
რომანოზის შემოქმედების შესასწავლად. რომანოზ მე-
ლოდოსის შემოქმედების ცნობილი მკვლევარი და გამომცე-
მელი – გროსდიდიე დე მატონი ხელნაწერს XI ს-ით ათა-
რილებს [5, გვ. 70]. ეს ხელნაწერი საგანგებოდ შეისწავლეს თ.
არენცენმა და დ. კროგერმა [1]. მათი დაკვირვებით, რომანოზ
მელოდოსის *კონტაკიონების* ტროპარების შემცირება იწყება

X ს-დან. *პატმოსის კონტაკარიონშიც* რომანოზის საგალობლები შემცირებული სახითაა წარმოდგენილი. რომანოზის ვრცელი *კონტაკიონების* მოცულობის შემცირებას პრაქტიკული ლიტურგიკული დანიშნულება უნდა ჰქონოდა.

აღსანიშნავია, რომ ქართულ ხელნაწერებში, კერძოდ, გიორგი ათონელის რედაქციის *მარხვანში*, აგრეთვე Sin-5 (1052 წ) / Sin-75 (XI ს.) ხელნაწერებსა და სინური კოლექციის დიდ *იადგარებში კონტაკიონების* ევოლუციის სწორედ ეს პერიოდია ასახული.

რომანოზი საგალობლებს წერდა საეკლესიო კალენდრის მიხედვით, დიდ საეკლესიო დღესასწაულებსა და წმინდანებზე. რომანოზის *კონტაკიონებს* გიორგი მთაწმინდელის რედაქციის *მარხვანში* შესაბამისი *ლიტურგიკული კონტექსტი* აქვს მოძებნილი, რაც ბერძნული *მარხვანებიდან* უნდა მომდინარეობდეს; ასე მაგალითად, გიორგი მთაწმინდელის რედაქციის *მარხვანში* ყველიერის კვირიაკეზე დადებულია ქვემოთ განხილული *იბაკონი*, რომელიც ეძღვნება *ადამის ექსორიობას*. საგალობელში დიდი დრამატიზმითაა წარმოდგენილი ადამის განდევნა სამოთხიდან.

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ეს საგალობელი გიორგი მთაწმინდელის რედაქციის *მარხვანში* დადებულია ყველიერის კვირიაკეზე – უშუალოდ დიდმარხვის დაწყების წინ, რაც მორწმუნეს შეახსენებს ცოდვით დაცემის ტრაგედიის შედეგებს. დიდმარხვის მეოთხე ხუთშაბათს არის განწესებული რომანოზ მელოდოსის ჯვრის თემაზე შექმნილი საგალობელი, რადგან ეს შვიდეული ეძღვნება ჯვრის თაყვანისცემას. ანალოგიური მდგომარეობაა რომანოზის სხვა საგალობლებთან დაკავშირებითაც.

ამჯერად წარმოვადგენთ გიორგი მთაწმინდელის ავტოგრაფული მნიშვნელობის Paris-5 ხელნაწერში შესულ რომანოზის პირველ საგალობელს – *იბაკონი*, რომელიც ყველიერის კვირიაკეზეა დადებული და ეძღვნება *ადამის ექსორიობას*. საგალობლის დასაწყისთან მითითებულია ავტორი – რომ[ანოზ]. საგალობელი შედგება 7 ტროპარისაგან.

421 [ყველიერისა] კვირიაკესა. ადამის ექსორიობაჲ. ჳმაჲ დ გუერდი.

ძლ. არაჲ დააკლდისაგ[ე]

„უსწავლელთა მასწავლელო
და სიბრძნისა მომცემელო
და გლახაკთა ჳელის ამჳყრობელო, ქრისტე,
განამტკიცე და განაბრძნვე გული ჩემი
და მომეც მე სიტყუაჲ,
სიტყუაო ღმრთისაო,

რადთა ლმობიერად გიღაღადებდე:
„ჰ მრავალმოწყალო,
შემიწყალე მე, დაცემული ესე“!

წინაშე სამოთხესა მას
ფუფუნებისასა დაჯდა
ადამ ოდესმე და მწარედ გოდებდა
და ჰელითა იცემდა მკერდსა თვსსა,
დაილტობვოდა იგი
ლუარითა ცრემლთადათა
და ლმობილი ტკივნეულად იტყოდა:
„ვადმე საწყალობელსა,
შემიწყალე, ქრისტე, მრავალმოწყალე“!

იხილა რად ანგელოზი
ჰენებით მდევნელი ადამ,
რომელმან საღმრთოსა მის სამოთხისა
და მტილისა კარი რისხვით განავლო
და დაჰკრძალა იგი,
სიმწარით სულ-ითქუნა
დიდად, სიღრმით გულისადათ და ღაღად-ყო:
„ჰ მრავალმოწყალო,
შემიწყალე დაცემული ესე“!

ჩემ თანა იგლოვდ, წმიდაო
და შუენიერო სამოთხეო,
რომელი ესე დავგლახაკენ შენგან,
ვითარცა ურჩი დამბადებელისა
და რტოთა და ნერგთა
და ფურცელთა შენთა
ძრვითა და ჯმითა ევედრე შემოქმედსა,
რადთა კუალად განმიღოს
და შემიწყალოს დაცემული ესე“!

|არღარა ვიყნოს ყუავილთა 42v
მათ შენთა სურნელებასა,
არამედ ეკალთა და კურომსთავთა
აღმომიცენებს მე რისხვით ქუეყანად,
ჰ სამოთხეო,
ყოლად ბრწყინვალეო,
ღირსთა მათ ურჩებისა ჩემისათა,
ჰ მრავალმოწყალო,
შემიწყალე დაცემული ესე“!

აწ გულისჯმა - ვყავ ნაყოფი
მწარეთა ურჩებათა ჩემთად,
აწ ვცან, რად იგი მიბრძანა უფალმან
უბადრუკსა ამას და საწყალობელსა,
ვითარმედ „უკუეთუ

ურჩ მექმნე, სიკუდილი
გეუფლოს და განიჯადო სამოთხით“.
ჟ მრავალმოწყალ[ეო,
შემიწყალე დაცემული ესე!]

სამოთხეო დიდებულო,
ყოლადწმიდაო, შუენიერო
და საწადელო, ადამისთვის დასხმულო
და ევამს მიერ ურჩებითა დაჯშულო,
ვითარმე გტიროდით
შენგან უცხოქმნილნი
და სიკუდილსა და ხრწნილებასა მიცემულნი?
ჟ მრავალმოწყალეო,
შეგვწყალენ დაცემულნი ესე!

რომანოზის შემოქმედების ბოლოდროინდელი მეცნიერული გამოცემა ეკუთვნის გროსდიდიე დე მატონს. ამ გამოცემაში თავმოყრილია რომანოზის სახელით დღეისათვის ცნობილი საგალობლების ავთენტური ტექსტები [4].

აღნიშნული საგალობელი ამ პუბლიკაციაში შეტანილი არ არის იმის გამო, რომ რომანოზი არ ითვლებოდა მის ავტორად. ეს საგალობელი არ არის შესული პ. მასისა და ს. ტრიპანის ნაშრომშიც [12].

აღნიშნული კონტაკიონის ტექსტი გამოქვეყნებულია პ. მასის მიერ სათაურით *დაკარგული სამოთხე* [11, ss. 18-20]. ამ გამოცემაში კონტაკიონი ანონიმურია.

პ. მასის გამოცემაში საგალობელი აკროსტიქულია და 23 ტროპარისგან შედგება. პირველი ტროპარი წარმოადგენს *პროომიონს* და ის აკროსტიქში არ შედის.

პ. მასის აზრით, ბერძნულ ენაზე შექმნილი ამ ერთერთი უძველესი საგალობლის უცნობი ავტორი რომანოზზე ადრე მოღვაწეობდა.

ამ საგალობლის ქართული, გიორგი ათონელის მიერ შესრულებული თარგმანი, შემცირებულია და 7 ტროპარს შეიცავს. ქართულ თარგმანსა და პ. მასის მიერ გამოცემულ ტექსტს შორის საერთოა პირველი 7 ტროპარი, რომლის ბერძნული ორიგინალი გამოქვეყნებულია პ. მასის მიერ² [14].

აღნიშნული კონტაკიონი მიჩნეულია რომანოზისა და მისი სკოლის ერთ-ერთ „უძველეს წინაპრად“ [11; 7, გვ.14]. მისი მნიშვნელობიდან გამომდინარე, ს. ყაუხჩიშვილმა გამოაქვეყნა საგალობლის I ტროპარის–*პროომიონის* მის მიერ ახალ ქართულ ენაზე შესრულებული თარგმანი [7, გვ. 149].

² ბერძნული საგალობლის ტექსტი იხილეთ სტატიის ინგლისურენოვანი ვარიანტის ბოლოს (ტექსტი გამოქვეყნებულია შემდეგ გამოცემაში – Maas, P – Trypanis C, A., Sancti Romani Melodi Cantica, Oxford 1963)

გიორგი ათონელის რედაქციის *მარხვანში* დაცულია ამ საგალობლის ქართული თარგმანი და დასახელებულია ავტორი – რომანოზ მელიოდოსი.

საგალობლის გიორგი ათონელის მიერ შესრულებული თარგმანის შედარება პ. მასის მიერ გამოქვეყნებულ ტექსტთან მოწმობს, რომ მსგავსება აშკარაა, მაგრამ ეს არაა ამ ტექსტის ზუსტი, სიტყვასიტყვითი თარგმანი.³ ქართულ თარგმანში საგალობლის ტროპარები შედარებით უფრო ვრცელი და მხატვრულად სრულყოფილია. როგორც ჩანს, გიორგი ათონელს ხელთ ჰქონდა სწორედ ამგვარი ბერძნული ორიგინალი. ეს უნდა იყოს XI ს-ის შუახანების (40-იანი წლების) ბიზანტიური ტრადიციის ასახვა. ამავე ტრადიციას უნდა ასახავდეს საგალობლის სტრუქტურა და მეტრული საზომი.

საგალობლის I ტროპარი, ეჭვგარეშეა, *პროომიონს* ანუ შესავალ სტროფს წარმოადგენს, რასაც მოწმობს შემდეგი: 1) ბოლო ორი სტრიქონი, მცირეოდენი განსხვავებით, მეორდება დანარჩენ ტროპარებში; 2) *პროომიონი* განსხვავებული შინაარსისაა. იწყება მაცხოვრისადმი ვედრებით, სადაც ითხოვს „სიტყვის მინიჭებას“ – შთაგონებას საგალობლის შეთხზვისთვის.

საგალობელში რომანოზისთვის დამახასიათებელი დრამატიზმითაა წარმოდგენილი ადამის განდევნა სამოთხიდან. გლოვას კიდევ უფრო ამძაფრებს „ჭენებით მდევნელი ანგელოზი“, რომელმაც დაუხშო და „დაჰკრძალა“ სამოთხის კარი.

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია რომანოზის საგალობლებისთვის დამახასიათებელი დიალოგური ფორმა. ასეა ამ საგალობელშიც. საგალობლის IV ტროპარში ადამი მიმართავს სამოთხეს და ევედრება შველას. ეს საგალობლის ერთ-ერთი ყველაზე ემოციური მონაკვეთია.

შემდგომი (V) ტროპარიც სამოთხისადმი მიმართავს წარმოადგენს და აქვე შემოდის წმინდა წერილის თემა. შდრ.: დაბადება 3, 18: „ეკალსა და კუროდსთავსა აღმოგიცენებდეს შენ და სჭამდე თივასა ველისასა“ [14, გვ. 52].

საგალობლის მომდევნო (VI) ტროპარშიც წმინდა წერილის შესაბამისი მონაკვეთის პერიფრაზია მოცემული: შდრ.: დაბადება 2, 17: „ხოლო ხისა მისგან ცნობადისა კეთილისა და ბოროტისა არა შჭამოთ მისგან, რამეთუ, რომელსა დღისა შჭამოთ მისგან, სიკუდილითა მოსწყდეთ“ [14, გვ. 5].

კონტაკიონებისთვის დამახასიათებელი რეფრენი საგალობლის ყოველ ტროპარში მეორდება.

³ ვგულისხმობთ მათ შორის საერთო 7 ტროპარის ტექსტს.

საინტერესოა, რომ საგალობლის უკანასკნელ ტროპარში ხდება განზოგადება და გამოხატულია ვედრება არა ოდენ ადამის, არამედ ადამის მოდგმის სახელით.

Paris-5 ხელნაწერში საგალობელი მოიხსენიება, როგორც *იბაკონი* და დადებულია IV დამხმარე ხმაზე – ჯმაღ დ გუერდი. მითითებულია ძლისპირიც: „არა დააკლდისავ[ე]...“

საინტერესოა, რომ გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის *მარხვანში* დაცულ რომანოზის სხვა *იბაკონებთანაც* ხშირად მითითებულია იგივე ხმა (ჯმაღ დ გუერდი) და იგივე („არა დააკლდი“) ძლისპირი.

როგორც წესი, გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის *მარხვანში* რომანოზის სახელით წარწერილი საგალობლების – *იბაკონების* დასაწყისებთან მითითებულია ძლისპირები. ეს გარემოება ყურადღებას იქცევს იმ თვალსაზრისით, რომ რომანოზის მოღვაწეობის დროისათვის ძლისპირ-დასდებლის შესატყვისობაზე დამყარებული საზომი ჯერ არ არსებობდა.

დღეისათვის ძნელია იმის თქმა, როდის და ვის მიერ მოხდა რომანოზის *კონტაკიონების* ამ ახალი წესის მიხედვით „გამართვა“. საგულისხმოა, რომ *პატმოსის კონტაკარიონში*, რომელიც აგრეთვე XI ს-ით თარიღდება, რომანოზის *კონტაკიონები* ამავე წესით – ძლისპირთა საზომებზეა გაწყობილი [1] ისევე, როგორც გიორგი ათონელის რედაქციის *მარხვანში*.

როგორც წინადროინდელ ხელნაწერებთან შედარებამ ცხადყო, რომანოზის *კონტაკიონების* „გამართვა“ ახალი წესის მიხედვით – ძლისპირებზე დადება – ქართულ ჰიმნოგრაფიაში პირველად სწორედ გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის ხელნაწერებში დასტურდება.

საგალობელთა რიტმულ-მელოდიური საზომების ზუსტად დაცვა, რაც დიდ სირთულეებთან იყო დაკავშირებული, გიორგი ათონელის მუშაობის მეთოდის კიდევ ერთი თავისებურება და ღირსებაა. როგორც გაირკვა, მას საგანგებო სამუშაო ჩაუტარებია *მარხვანში* შესული ქართველი ავტორის–იოანე მინჩხის საგალობლების ტექსტებისა და რიტმული განკვეთის ნიშნების დადგენის თვალსაზრისით [10, გვ. 79].

როგორც ჩანს, ასეთივე სამუშაო ჩაუტარებია მას *მარხვანში* შესული ბერძნულიდან თარგმნილი მრავალრიცხოვანი საგალობლების ქართულ თარგმანებთან დაკავშირებითაც. ამის მაგალითია რომანოზ მელოდოსის განხილული საგალობელი. საგალობლის დასაწყისთან, წესისამებრ, მითითებულია ძლისპირი – „არა დააკლდისავ[ე]“;

საგალობლის 7-ვე ტროპარში სწორადაა დასმული რიტმული განკვეთის ნიშნები და დაცულია საზომი. ამ საზომს ექვემდებარება არა მხოლოდ *იკოსები*, არამედ შესავალი ტროპარიც-*პროომიონი*, რომელსაც, ჩვეულებრივ, *კონტაკიონებში* განსხვავებული საზომი აქვს.

ამრიგად, რომანოზ მელოდოსის ამ საგალობლის გიორგი ათონელის მიერ შესრულებული თარგმანი საყურადღებოა მისი რიტმულ-მელოდიური საზომის დადგენის კვლევის თვალსაზრისითაც.

რომანოზ მელოდოსის ეს საგალობელი შესულია ბერძნული და სლავური *მარხვანების* არსებულ პუბლიკაციებშიც [18, გვ. 105; 20, ს. 140-141]. საგალობელი აქაც ყველიერის კვირიაკეზეა დადებული, ოღონდ წარმოდგენილია არა ცალკე, არამედ ჩართულია ამ დღეზე განწესებული ქრისტიანული პროტოსიკრიტის ჰიმნოგრაფიული კანონის VI ოდის შემდეგ.

ბერძნული და სლავური *მარხვანების* პუბლიკაციებში რომანოზის ეს საგალობელი სახელწაუწერლადაა შესული საგალობლის I ტროპართან („უსწავლელთა მასწავლელო და სიბრძნისა მომცემლო...“) მიწერილია *კონდაკი*, დანარჩენ 4 ტროპართან კი – *იკოსი*. განსხვავება საგალობლის სტრუქტურაშიც: გიორგი მთაწმინდელის რედაქციის *მარხვანში* საგალობელი შეიცავს 7 ტროპარს, ბერძნულ და სლავურ *მარხვანებში* კი – 5-ს, აკლია V და VI ტროპარები („არღარა ვიყნოს ყვავილთა“ და „აწ გულისკმა ვყავ ნაყოფი“) ისევე, როგორც ბოლოდროინდელ ქართულ „მარხვანში“.

ბერძნული და სლავური *მარხვანების* არსებული პუბლიკაციები ისევე, როგორც ბოლოდროინდელი ქართული *მარხვანი*, ხელნაწერთა გვიანდელ ტრადიციას ემყარება, გიორგი მთაწმინდელის რედაქციის *მარხვანი* კი შედგენილია XI ს-ში, შავ მთაზე – იმდროინდელი ქრისტიანული კულტურის ერთ-ერთ უძლიერეს ცენტრში გიორგი მთაწმინდელის მიერ, რომელიც, ამავე დროს, ათონზეც მოღვაწეობდა და ზედმიწევნით იცნობდა მის თანამედროვე ბიზანტიურ ტრადიციას.

გიორგი მთაწმინდელის ავტოგრაფული მნიშვნელობის *მარხვანის* მოწმობით ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის ერთ-ერთ უძველეს ნიმუშად მიჩნეული ამ ანონიმური საგალობლის ავტორი რომანოზ მელოდოსია.

ვფიქრობთ, განხილული საგალობელი კიდევ ერთხელ ნათლად მოწმობს ძველი ქართული თარგმანების მნიშვნელობას თვით ისეთი ცნობილი ავტორის შემოქმედების შესწავლისათვის, როგორცაა რომანოზ მელოდოსი.

ბიბლიოგრაფია

1. Arenzen, T. and Krueger D., “Romanos in Manuscript: Some Observations on the Patmos Kontakarion”, *Proceedings of the 23rd International Congress of Byzantine Studies*, Belgrade 2016
2. გიორგი მთაწმიდელის თვენი (სექტემბერი), გამოსცა, გამოკვლევა, სამიებლები და ლექსიკონი დაურთო ლალი ჯღამაიამ, თბ. 2007
3. იოანე მინჩხის პოეზია, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ლელა ხაჩიძემ, თბ. 1987
4. К. Кекелидзе, *Иерусалимский Канонарь*, Тб. 1912.
5. Grosdidier de Matons J., *Hymnes, Saint Ronamus Melodus*, Paris 1964
6. Grosdidier de Matons J., *Romanos le Melode et les origines de la poésie religieuse à Byzance*. Paris 1977
7. Карабинов, И., *Постная Триодь*, СПб. 1910
8. ყაუხჩიშვილი, ს., *ბერძნული ლიტერატურის ისტორია*, ტომი III, ბიზანტიური პერიოდის ლიტერატურა, თბ. 1973
9. კველიძე, კ., *ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია*, I, Тბ. 1960
10. Krumbacher, K., *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, München 1891
11. Krumbacher, K., *Die Akrostichis in der Griechischen Kirchenpoesie*, München 1903
12. ხაჩიძე, ლ., *ეგრემ მცირის ჰიმნოგრაფიული მემკვიდრეობის შესახებ*, თბ. 2009
13. Frühbyzantinische Kirchenpoesie, I, *Anonyme hymnen des V-VI Jahrhunderts*, ediert von Dr. Paul Maas, Bonn, 1910
14. Maas, P – Trypanis C.A., *Sancti Romani Melodi Cantica*, Oxford 1963
15. Momina M. und Trunte N., *Triodion und Pentekostarion*, Bonn 2004
16. *მცხეთური ხელნაწერი, I*, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ელ. დოჩანაშვილმა, თბ. 1981
17. *ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა*, სინური კოლექცია, I, Тბ. 1979
18. *Τριодиον κατανακτικόν*, Rome 1879
19. *ტრიოდინი, რომელ არს სამსაგალობელი*, ტფ. 1901
20. *Триодь Постная, I-II*, М. 1975
21. Wellesz E., *A History of Byzantine Music and Hymnography*, Oxford 1980